

مطالعه‌ای بر نمود اهمیت حروف محوری در هنر معاصر ایران (مطالعه موردی: جشنواره فجر و حراج تهران)

چکیده:

دلایل بسیاری بر اهمیت نقاشی‌خط و یا حروف محوری معاصر ایران، به خصوص، پس از انقلاب وجود دارد و این، در حالی است که، این جریان تاکنون، به جز تحلیل‌هایی کلی، مطالعه نشده است. از طریق مطالعه میزان ارجاع به این جریان در مصادیقی چون جشنواره فجر، به عنوان رویدادی رسمی و نیز حراج تهران، به عنوان رویدادی تجاری در حوزه هنر معاصر ایران، می‌توان به اطلاعات کمی جهت مطالعه نمود این رویکرد در هنر معاصر ایران دست یافت. تقویت این رویکرد پس از انقلاب، می‌تواند به مبانی حفظ هویت ایرانی-اسلامی با توجه به اهمیت خوشنویسی در فرهنگ اسلامی ارتباط داشته باشد. هدف از مطالعات پژوهش شناخت جریان‌های حروف محور معاصر ایران، بررسی عملکرد کمی و کیفی حضور آن در تحولات یک دهه اخیر هنر ایران جهت پاسخ‌گویی به این پرسش بوده است که: چه نمودهایی را می‌توان به عنوان نشانه‌های اهمیت حروف و خوشنویسی در هنر تجسمی معاصر ایران معرفی و مورد بررسی قرار داد؟ مطالعات تاریخی رویدادهای معاصر، به عنوان داده‌های کیفی و استخراج اطلاعات کمی جشنواره تجسمی فجر و حراج تهران، بررسی رویکردهای مشابه تجسمی هنر غرب و طبقه‌بندی ساختاری نمونه‌های داخلی و مشخص نمودن زیرگونه‌های موجود، راهبردهای پژوهش در دست‌یابی به نتیجه بوده است. تلفیق روش تحقیق کیفی و کمی، مشاهدات و جمع‌آوری اطلاعات کتاب‌خانه‌ای به تحلیل نهایی پژوهش منجر شده است. مطالعات کمی نشان داد که اقبال به جریان حروف محور در هنر معاصر ایران، در جشنواره تجسمی فجر و حراج تهران، تقریباً، برابر بوده است؛ اما تاثیر رویکرد تجاری در نمود این گرایش هنری بیش‌تر است.

واژه‌های کلیدی: حروف محوری، هنر معاصر ایران، نقاشی‌خط، جشنواره فجر، حراج تهران.

گلناز کشاورز

استادیار گروه هنر دانشگاه هنر و معماری پارس، تهران،
ایران، نویسنده مسئول.

Email: golkesavarz@gmail.com

کاظم خراسانی

استادیار گروه گرافیک، دانشگاه اقبال لاهوری، مشهد،
ایران.

Email: kazem_khorasani87@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۵/۱۳

1-DOI: 10.22051/pgr.2019.24721.1027

مقدمه

حضور خوشنویسی وارد ابعاد جدیدتری شده است. توجه به برخی مصادیق چون جشنواره فجر و حراج تهران به دلیل وجود اطلاعات آثار راه یافته به آن‌ها و امکان مطالعه و طبقه بندی و نیز ابعاد نسبتاً وسیع برگزاری، به خصوص، در مورد جشنواره تجسمی فجر، می‌توانند نمونه‌هایی از نمود اهمیت این جریان هنری در کشورمان محسوب شوند. پژوهش در دو بخش کلی، پس از بررسی چپستی نقاشی‌خط (حروف‌محوری در هنر معاصر ایران) و مقایسه آن با تحركات مشابه غربی، به بررسی نمود کمی این جریان در جشنواره تجسمی فجر و حراج تهران اقدام کرده است؛ تا بتوان به داده‌هایی قابل استناد جهت پاسخ به پرسش پژوهش و در راستای اهداف آن دست یافت.

پیشینه پژوهش

از نمونه پژوهش‌هایی که به مقوله خط در نقاشی و یا نقاشی‌خط اشاراتی داشته‌اند، می‌توان به کتاب «جست و جوی هویت در نقاشی معاصر ایران» اثر مصطفی گودرزی (۱۳۸۵)، اشاره داشت. وی در این کتاب به تحلیل مساله «هویت» نزد نقاشان نوگرا می‌پردازد. به اعتقاد او، نقاشان پیش از انقلاب تلاش داشتند، موتیف‌ها و عناصر سنتی را به قالب سبک‌های مدرن درآوردند؛ یا سوژه‌های سنتی، مانند مذهب، آداب و لباس سنتی را در فرم‌های مدرن بازتاب دهند. این دغدغه در نقاشان نوگرای پس از انقلاب نیز ادامه یافت؛ به گونه‌ای که نقاشان انقلاب، مضامین سنتی، از جمله خوشنویسی را در قالب سبک‌های مدرن درآوردند. در کتاب «نود سال نوآوری در هنر تجسمی ایران» اثر جواد مجابی (۱۳۹۵)، بحث‌هایی درباره‌ی نوگرایی تا نوآوری، سرچشمه نوگرایی و بینال‌های پنج‌گانه تهران ارائه شده است. در جلد دوم این کتاب هنرمندان نقاش، مجسمه‌ساز و گرافیس‌ت معرفی شده‌اند که برخی نمونه آثاری در زمینه نقاشی‌خط دارند. هم‌چنین در کتاب دیگری از جواد مجابی با همکاری منیژه میرعمادی (۱۳۷۶)، با عنوان «پیشگامان نقاشی معاصر ایران (نسل اول)» و اثری از محمود همتی‌ترابی (۱۳۹۰)، با عنوان «نگاهی به نقاشی معاصر ایران» از نقاشی‌خط به منزله یکی از شیوه‌های بیان نو سخن رفته و به معرفی هنرمندان آثارشان در این زمینه پرداخته شده است.

کتاب‌های دیگری نیز وجود دارند که مشخصاً، مساله نقاشی‌خط را در هنر معاصر ایران مورد کنکاش قرار داده‌اند. از آن جمله می‌توان به کتاب‌های «رازهای خط و نقاشی‌خط» اثر کاوه

هنراسلامی در سده‌های آغازین با خوشنویسی زاده شد و رفته رفته، با دیگر هنرها و صنایع امتزاج یافت. به گونه‌ای که سایر هنرها در حالی که لباس خوشنویسی بر تن داشتند به جهان اسلام معرفی شدند؛^۱ به تدریج، گرایش‌تزیینی هنر خوشنویسی نیز به وجود آمدند. از دوره قاجار، این رویکرد به خوشنویسی بیش‌تر بعد زیبایی‌شناسانه گرفت و نمونه‌های سیاه‌مشق و مرقعات، موبد این نکته است. می‌توان ورود صنعت چاپ به ایران را یکی از عوامل قدرت‌یابی بعد زیبایی‌شناسانه خوشنویسی دانست.^۲ به تدریج، رنگ بیش از خط در نمونه آثار تزیینی خوشنویسی مورد تاکید قرار گرفت و اثر ابعاد نقاشانه‌تری یافت. بدین ترتیب، گونه‌ای جدید در هنر دوره قاجار به وجود آمد که در ابتدا، عنوان «خط‌نقاشی»^۳ را بر خود داشت و در ادامه، توجه به مدرنیسم در دوران پهلوی، عنوان «نقاشی‌خط» را به عنوان زیرمجموعه‌ای از هنر سقاخانه‌ای و مدرن به آن اطلاق کرد (گودرزی، ۱۳۸۴: ۱۷۴). با وجود اهمیت این رویکرد در کاربرد حروف و خوشنویسی در اثر هنری، تاکنون، مطالعات جامعی با هدف بررسی و اثبات اهمیت آن از طریق داده‌های علمی ارائه نشده و به کلی گویی و اشاره به مشاهدات بسنده شده است. بدین ترتیب، این پرسش مطرح شد: چه نموده‌هایی را می‌توان به عنوان نشانه‌های اهمیت حروف و خوشنویسی در هنر تجسمی معاصر ایران معرفی و مورد بررسی قرار داد؟ این پژوهش، با هدف اصلی تلاش برای اثبات نمود و اهمیت این رویکرد در هنر معاصر ایران و نیز هدف فرعی تحلیل ساختاری حروف-محوری در هنر معاصر ایران با استفاده از نمونه‌های فراوان موجود در این حوزه، نگارش شده است. دست‌یابی به این اهداف، امکان شناختی عمیق‌تر از تحولات هنر معاصر ایران را فراهم کرده و نیز می‌تواند پس از اثبات اهمیت نمود آثار حروف محور زمینه را برای دست‌یابی علمی به دلایل و چگونگی این اهمیت فراهم گرداند. از آن جایی که نمی‌توان تمامی جنبه‌های توجه به حروف و خوشنویسی در هنرهای تجسمی پس از انقلاب را در واژه «نقاشی‌خط» به دلیل تاکید بر ابعاد نقاشانه آن خلاصه کرد، می‌توان معادل کلی‌تری چون رویکرد «حروف محور» را به عنوان یکی از رویکردهای مورد تاکید و با اهمیت در هنر تجسمی عنوان نمود؛ که «نقاشی‌خط» به عنوان زیرمجموعه‌ای از آن تعریف می‌شود. به نظر می‌رسد پس از انقلاب، توجه به آثار هنری با

ایران، گالری‌های خصوصی، علاوه بر تعیین خط مشی تولید در تعیین حرفه‌ای هنرمندان برجسته و البته، بدنه غیر حرفه‌ای و متوسط بازار هنر تبدیل به چهارچوب فکری در توسعه اقتصاد هنر شده‌اند. فرشید رحیمی (۱۳۹۶)، در مقاله «هنر انقلابی اسلامی از حسینیه ارشاد تا حراج تهران» با رویکردی انتقادی به بررسی تحولات اقتصادی هنر و تاثیر آن‌ها بر تولیدات هنری سال‌های اخیر پرداخته است. در هیچ کدام از این موارد رویکردهای حروف محور از بُعد اقتصادی مورد توجه نبوده‌اند.

در این پژوهش، در صدد هستیم تا ضمن بررسی و شناخت بهتر جریان کاربرد حروف و خوشنویسی در هنر معاصر ایران، نمود کمی چنین آثاری را در تحولات هنر یک دهه اخیر ایران از خلال دو نهاد جشنواره فجر و حراج تهران مورد بررسی قرار دهیم. بررسی اهمیت هویتی این رویکرد هنری در دوران معاصر، پیش و پس از انقلاب اسلامی نیز مورد توجه بوده است. مساله‌ای که می‌تواند توجه‌کننده چرایی رونق این رویکرد تجسمی ویژه در هنر معاصر کشورمان باشد. هم‌چنین، تاثیر گرایش‌های مشابه در کاربرد حروف به عنوان عنصر بیانی در هنر تجسمی معاصر غرب نیز مورد توجه قرار گرفته است. از طریق استناد به مطالعه آثار حروف محور در جشنواره فجر و حراج تهران تلاش خواهد شد، تا جایگاه این دسته از آثار به صورت علمی و مشخص تری در هنر معاصر ایران مشخص شود.

روش پژوهش

با توجه به اهداف پژوهش نیازمند مطالعات تاریخی و نیز بررسی نمودهای حضور جریان حروف محور معاصر ایران هستیم؛ تا امکان دسترسی به اطلاعات کمی و کیفی مورد نیاز پاسخ‌گویی به پرسش پژوهش حاصل آید. در کنار اطلاعات کیفی تاریخی و نیز مطالعه نمونه‌های مشابه جامعه آماری پژوهش در هنر غرب جهت پیگیری عوامل موثر در ایجاد این رویکرد، لازم است امکان دسترسی به نمونه‌هایی دارای قابلیت تحلیل کمی و آماری جهت اثبات فرضیه پژوهش فراهم شود. بر این اساس، دو نمونه از مهم‌ترین رویدادهای هنری کشور در حوزه اقتصاد هنر (حراج تهران) و نیز حوزه رسمی (جشنواره تجسمی فجر) برگزیده شده‌اند. این دو رویداد دارای اطلاعات کمی قابل دسترس بوده که امکان مطالعه کمی را فراهم می‌کند. هم‌چنین، ابعاد برگزاری آن‌ها جامعیت بیش تری ایجاد نموده و جهت مطالعه نمود اهمیت حروف محوری در هنر معاصر

تیموری (۱۳۹۳) و «از سرگشتگی نقاشی‌خط تا گویشی به نام خطاشیک» اثر اسماعیل رضایی (۱۳۹۷)، اشاره داشت. در اثر کاوه تیموری - که نگاهی به زندگی آثار رضا مافی دارد - زمینه‌های اجتماعی، هنری و گرایش مافی به خط و خوشنویسی، همراه با مراحل تحول هنری او مورد توجه قرار گرفته و در باب روی آوری او به هنر نقاشی‌خط سخن به میان رفته است. کتاب اسماعیل رضایی با هدف کلی تر توصیف، توضیح و تفسیر نقاشی‌خط، منتشر شده است. وی که ریشه نقاشی‌خط را در انتزاع و تجرید دانسته، تعریف از آن را بسیار پیچیده قلمداد می‌کند. او این دسته از آثار هنری را با عنوان مکتب خطاشیک (نقاشی‌خط) خطاب می‌کند و بر تاکیدات هویتی کاربرد خط و خوشنویسی در چنین آثاری تاکید دارد. در مطالعات منتشر شده تاکنون، محدود بودن پژوهش‌ها به گونه نقاشی سبب شده تا بسیاری از پرسش‌ها در این حوزه همچنان بی‌پاسخ بمانند. به خصوص که بیش از گذشته شاهد کاربرد خط و خوشنویسی در گونه‌های متنوع هنر معاصر ایران هستیم.

دو محور اصلی که مطالعات کمی پژوهش به آن‌ها اختصاص داده شده، یعنی جشنواره تجسمی فجر و حراج تهران، از نظر پیشینه پژوهش مورد بررسی قرار گرفت. متأسفانه به پژوهشی در زمینه جشنواره تجسمی فجر برخورد نشد و تنها می‌توان به کتاب‌های آثار برگزیده اکثر دوره‌های این جشنواره اشاره کرد. در زمینه حراج تهران نیز پژوهشی مشاهده نشد؛ اما در حیطه اهمیت اقتصاد در هنر تجسمی معاصر ایران مقالات و پژوهش‌هایی مورد بررسی قرار گرفت. از جمله در زمینه اهمیت و نقش اقتصاد در توسعه هنرهای تجسمی می‌توان به مقالاتی چون «نگاهی به اقتصاد شهر تهران به عنوان پایگاه تجارتي کالاهای هنرهای تجسمی در ایران و خاورمیانه» اثر ترکاشوند (۱۳۹۵) اشاره نمود که در آن، به بررسی چرخه اقتصاد کالاهای هنرهای تجسمی پرداخته است. هم‌چنین، انصاری زاده (۱۳۹۵)، در مقاله «تاثیر هنر بر اقتصاد» سویه کم‌تر معرفی شده رابطه متقابل اقتصاد و هنر مورد تشریح قرار گرفته است. حسین خلیلی، سارا مصفا و محمود حسینی نژاد (۱۳۹۵)، در مقاله «مطالعه مکانیزم گالری‌های خصوصی در اقتصاد هنرهای تجسمی ایران» به وجوه شناختی عرضه کالاهای هنرهای تجسمی در گالری‌های خصوصی ایران می‌پردازند. نتایج این پژوهش، مبین آن است که در بازار هنرهای تجسمی

قرار گرفته تا خود را به شیوه‌های بیانی تجسمی نزدیک و در تحولات آن جریان یابد. سابقه کاربرد خط در دیگر گونه‌های هنری را می‌توان خارج از مرزهای ایران و حوزه تمدن اسلامی نیز مشاهده کرد. اما از آنجایی که این مطالعه قصد مرور کاربرد حروف در هنر معاصر ایران را دارد، تنها به نمونه‌های معاصر خارج از ایران و با توجه ویژه به هنر اروپا اشاره شده است.^۵ در قرن بیستم توجه به خط در سطح مدلول یا یک دال ناب از جنبش کوبیسم به بعد مطرح شد. در آثار سوررئالیسم با تخیلات هنرمند عجیب و در اکسپرسیونیسم اروپایی، اکسپرسیونیسم انتزاعی آمریکایی و پاپ آرت نیز نمایان شد. در چنین آثاری هنرمند به دنبال ارائه فرم‌ها و ایده‌هایی است که با کمک ابزار خط و حروف در معنای کلی آن ظهور و بروز می‌یابد. می‌توان چند رویکرد مشخص را در هنر معاصر غرب نسبت به خط و زیبایی‌شناسی آن دریافت که گزیده اطلاعات آن در جدول ۱، آمده است:

جدول ۱. رویکردهای عمده در کاربرد بیانی و بصری خط در هنر غرب (منبع: نگارندگان).

کاربرد مستقیم حروف (اهمیت ایده) (عدم ارائه تزیینی حروف و کلمات و دارا بودن پشتوانه فکری و ایده در به‌کاربردن آنها)	
	۱- جنبش حروف نگاری: نقاشی به‌عنوان یک ابزار ارتباط جهانی. ملهم از تجربیات دادائیستی و سوررئال همراه با تأثیرات هنر پاپ، آبستره، کوبیسم و فیکوراتیسم. ^۶ - هنرمند مطرح: ایزیدور ایزو ^۷
	۲- شعر بصری: سطح تصویر مکان کنش متقابل میان نشانه-کلمه (پارمزان، ۱۳۸۸: ۱۵). اعلام بیانیه: از فالستروم ^۸ - هنرمند مطرح: سای تومبلی ^۹
	۳- هنر پستی: جنبش هنری پوپولیستی، آثار کوچک در مقیاس خدمات پستی، ایجاد ارتباط زیبایی‌شناختی بین هنرمندان و افراد عادی در سرتاسر جهان (UB Libraries Digital Collections, 2013: 64). - هنرمند مطرح: ری جانسون ^{۱۰}

امکانات مناسبی در اختیار پژوهشگران قرار داده است. جامعه آماری در مطالعه کمی حراج تهران و جشنواره تجسمی فجر بر اساس این تعریف کلی از حروف‌محوری در هنر معاصر ایران بوده است که، «منظور از آثار حروف‌محور نمونه‌هایی هستند که در آن‌ها خط و یا خوشنویسی و یا الهام از حرکات و شکل آن‌ها در ساختاری تجسمی مورد استفاده بوده است. در این تشخیص تکنیک و سبک هنرمند در نظر گرفته نمی‌شود». بدین ترتیب، در حراج تهران کلیه آثار شرکت داده شده در حراج در کلیه سال‌های برگزاری آن - که زیر مجموعه این تعریف قرار می‌گرفته‌اند - به‌عنوان داده‌های آماری شمارش شده‌اند. از آنجایی که در این تعریف محدودیتی در گونه‌های تجسمی وجود ندارد، در مرور آماری آثار حجم، نقش برجسته، نقاشی و ... مورد توجه بوده است. در مورد جشنواره تجسمی فجر مطالعه با مشکلاتی چون عدم دسترسی به کلیه اطلاعات آثار در برخی دوره‌ها مواجه بودیم. بر این اساس سعی شد، تا ضمن بررسی آثار حروف‌محور در کلیه سال‌های برگزاری، متاخرترین این سال‌ها مورد توجه قرار گیرد. شیوه انتخاب نمونه‌ها نیز همچون حراج تهران بر اساس تعریف ارائه شده، انجام شده است. با این تفاوت که در برخی دوره‌ها شاهد برگزاری جشنواره در بخش‌های مختلفی چون مجسمه‌سازی، نقاشی‌خط، سفال و سرامیک و ... هستیم. جهت یک‌دست شدن رویکرد شمارش بین حراج و جشنواره و با توجه به تنوع گونه‌های هنری در حراج تهران، کلیه رویکردهای تجسمی هر دوره از جشنواره به استثنای گرافیک^۴ مورد توجه کمی بوده است. در نهایت، متناسب با مساله پژوهش از روش تحقیق کیفی در تلفیق با روش کمی و نیز توصیفی - نمونه‌های مشابه غربی و نیز توصیف تحلیل نمونه‌های داخلی جهت استخراج تحلیل ساختاری نمود این رویکرد در ایران - استفاده شده که به ارائه تقسیم‌بندی ساختاری این رویکرد در هنر معاصر ایران منجر شده است. جمع‌آوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای، مشاهده و تحلیل داده‌های کمی، نتایج لازم جهت بررسی فرضیه پژوهش را در اختیار نویسندگان قرار داده است.

بدنه تحقیق

رویکردهای کاربرد حروف در هنرهای تجسمی معاصر غرب

خط در روند تغییر شکل خود در جنبش‌های هنری متفاوتی

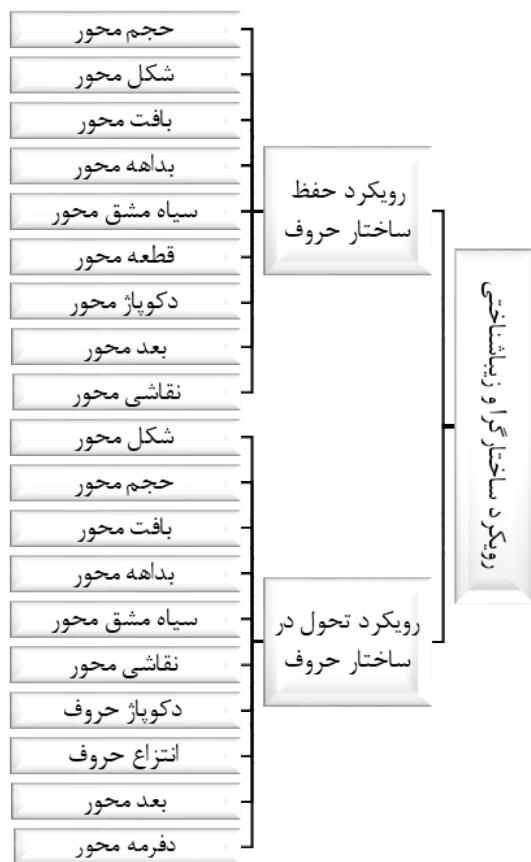
رویکردهای مختلفی را می‌توان در شاخه نقاشی خط هنرهای حروف‌محور ایران تشخیص داد. می‌توان دو تقسیم‌بندی بسیار کلی برای آن در نظر گرفت: الف) رویکرد ساختارگرا و زیبانشاخی؛ ب) رویکرد بیانگرا و ایده‌محور (کانسپت). رویکرد اول، جستجوی مدرن است که بیش‌تر تحولات و تجربیات مدرن را پیگیری می‌کند و به همین دلیل بر زیبایی‌شناسی شکل تاکید دارد. رویکرد دوم، باید تحولات کانسپت‌محوری را - که قرابت بیش‌تری با رویکردهای پست مدرن دارد - رعایت کند. البته، این رویکرد با توجه به تمایلات اغلب مدرنی که در این حوزه مشاهده می‌شود، چندان فرصتی برای ظهور نیافته و بدین ترتیب، ارائه توصیفی دقیق از آن و یا طبقه‌بندی‌های احتمالی امکان‌پذیر نیست. به عبارت دیگر، هنوز نمی‌توان رویکرد بیان‌گرا را - که جنبه پست مدرن نیز دارد - در نمونه آثار موجود در ایران دارای وزنی کمی مناسب برای مطالعه و تحلیل دانست. بنابراین، مطالعه تنها در رویکرد نخست عمیق شده و با وجود تنوع در اسلوب هنرمندان در خلق آثار حروف‌محور معاصر به دلیل تاکید پژوهش بر

با توجه به شباهت‌ها و تفاوت‌های حروف‌محوری در هنر معاصر ایران و رویکردهای مشابه آن در غرب، لازم است در ادامه، به لحاظ تاریخی، محتوایی و ساختاری حروف‌محوری در هنر معاصر ایران را مورد بررسی قرار دهیم.

بررسی رویکرد به کاربرد حروف در هنر تجسمی معاصر ایران

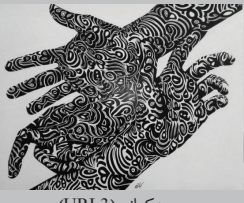

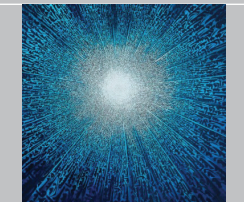
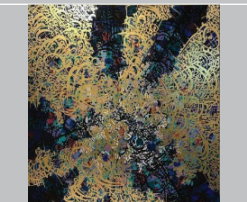
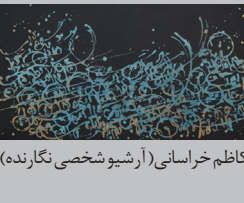

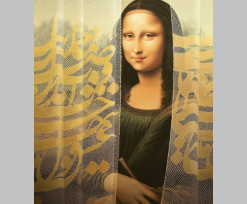
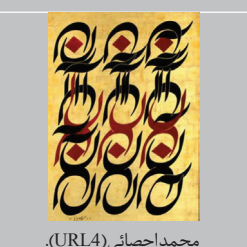
پس از اشاره به پیشینه مختصر توجه به خط و خوشنویسی در هنرهای تصویری فرهنگ ایرانی اسلامی در مقدمه پژوهش و نیز بحث از حضور رویکردهای نوین به زیبایی‌شناسی خط و حروف در نقاشی مدرن غرب، لازم است حروف‌محوری در هنر معاصر ایران نیز مورد توجه قرار گیرد. بهره‌برداری زیبایی‌شناسانه از خط به صورتی نوین و مدرن و به‌عنوان عنصر نقاشانه در ایران، نخستین بار در اواخر دهه چهل شمسی و با اوج گرفتن جنبش سقاخانه پا به عرصه گذاشت. بدین ترتیب که برخی، بهره‌گیری از گنجینه هنرهای تزئینی و نیز خوشنویسی را روشی مناسب جهت دستیابی به هویت ایرانی در آثار خود یافتند (پاکباز، ۱۳۷۹: ۲۰۹). نقاشان نوگرا جهت یافتن هویت ملی، می‌خواستند به نتیجه‌ای سنتی - مدرن دست یابند. افرادی چون فرامرز پیلارام و حسین زنده‌رودی از این جمله‌اند (افشار مهاجر، ۱۳۸۴: ۱۹۶). گرچه قبل از آن در دوره قاجار، کسانی چون اسماعیل جلایر، حسن زرین قلم و ملک محمد قزوینی در این راه گام‌هایی برداشته بودند (فضائی، ۱۳۹۱: ۷۰). هنرمندان سقاخانه و پیروان آن‌ها از جوانب مختلف سنت تصویری ایران، به‌عنوان منبع الهام، بهره بردند که خوشنویسی نیز با رویکردی آشنایی زدا یانه جزیی از آن بود (کشمیرشکن، ۱۳۹۴: ۹۰).

هنرمندان این حوزه با رجوع به عناصر هنرهای سنتی و به‌ویژه، خوشنویسی و در راس آن قالب «سیاه‌مشق» خط نستعلیق، کتیبه‌نویسی‌ها،^{۱۴} خطوط تزئینی به‌شکل حیوانات،^{۱۵} مرغ بسم‌الله،^{۱۶} طغرا نویسی‌ها^{۱۷} و غیره، در به‌کارگیری و تاثیر پذیری از آن‌ها تلاش بسیار نمودند. می‌توان چنین آثار نقاشی با عنوان کلی نقاشی‌خط را این‌گونه تعریف کرد؛ «اثری انتزاعی بر مبنای زیبایی‌شناسی حروف و واژه‌ها - که در آن خوانایی نوشته‌ها در اثر مطرح نیست - و آنچه مهم جلوه می‌کند، نوشته‌های خوشنویسی شده، به‌عنوان یک عنصر بصری تجسمی، همچون بافت، ریتم، تیرگی - روشنی و نظایر آن است» (گودرزی، ۱۳۸۴: ۹۱).

شکل ۱: زیرگونه‌های رویکرد ساختارگرا ذیل تقسیمات حفظ و تحول در ساختار حروف در هنرهای حروف‌محور معاصر ایران (منبع: نگارندگان).

جدول ۲. نمونه‌هایی از انواع رویکردها به نقاشی خط معاصر (منبع: نگارندگان).

	تحول ساختار حروف		حفظ ساختار حروف	زیرگونه بافت محور
بهروز کیانی (URL3).		رضامافی (2URL).		
	تحول ساختار حروف		حفظ ساختار حروف	زیرگونه بعد محور
عظیم فلاح (URL3).		بابک رشوند (URL3).		
	تحول ساختار حروف		حفظ ساختار حروف	زیرگونه بداهه محور
عذرا عقیقی (URL3).		بابک رشوند (URL1).		
	تحول ساختار حروف		حفظ ساختار حروف	زیرگونه نقاشی محور
کاظم خراسانی (آرشیو شخصی نگارنده)		کاظم خراسانی (آرشیو شخصی).		
	تحول ساختار حروف		حفظ ساختار حروف	زیرگونه حجم محور
مرتضی شمیس (URL3).		جواد بختیاری (URL3).		
	تحول ساختار حروف		حفظ ساختار حروف	زیرگونه دکوپاژ
محمد فدائی (URL3).		محمد رضا عموزاد (URL3).		
	تحول ساختار حروف		حفظ ساختار حروف	زیرگونه سیاه مشق محور
محمد احصایی (URL4).		محمد احصایی (URL4).		

ساختار و تحلیل شکلی امکان ارائه دو تقسیم‌بندی جزئی تر فراهم شد. به گونه‌ای که در برخی از این آثار، ساختار حروف و خوشنویسی سنتی حفظ شده و در برخی، هنرمند کم‌تر بر حفظ ساختار حروف و یا خوشنویسی سنتی اهتمام داشته و در برخی موارد حتی عامدانه آن را متحول ساخته است. هر کدام از این تقسیم‌بندی‌ها نیز شامل زیرگونه‌هایی است که بر مبنای تمهیدات تجسمی گوناگون به وجود می‌آیند و تا حد زیادی، با اسلوب و سبک شخصی هنرمند ارتباط پیدا می‌کنند. قابل اشاره است که برخی از زیرگونه‌ها در هر دو تقسیم‌بندی حفظ ساختار و تحول ساختار حروف مشترک هستند (شکل ۱).

نمونه‌هایی از انواع زیرگونه‌های ساختار گرای حروف محوری معاصر ایران در جدول ۲ ارائه شده است.

در هر کدام از این رویکردها، هر هنرمندی می‌تواند اسلوب و شیوه شخصی خود را تاثیر دهد و آثار بسیار متفاوتی نسبت به هنرمندان دیگر در همان رویکرد و زیرگونه خلق کند. این رویکردهای بصری متنوع، همگی در کاربرد حروف به‌عنوان عنصر بصری اصلی اثر مشترک هستند. بدین ترتیب، نقاشی خط و یا هنرهای حروف محور معاصر ایران را می‌توان بیش‌تر جریان و یا جنبشی هنری یافت که اشتراکاتی (خط و خوشنویسی) آن‌ها را به هم مربوط می‌کند؛ اما مسیرهای کاملا، متفاوت هنرمندان در این زمینه و رویکردهای تجربی متفاوت مانع از آن می‌شود که این شباهت‌ها به تشخیص سبکی گروهی منجر شود.

با توجه به تحلیل و طبقه‌بندی ساختاری ارائه شده، می‌توان این تعریف اصلاح شده از آثار حروف محور معاصر ارائه داد که: جنبش حروف محور معاصر، ترکیبی از خط و یا خوشنویسی - بدون لزوم خوانایی آن‌ها - و تمهیدات بصری متنوعی است که می‌تواند در گونه‌های تجسمی گوناگونی ظاهر شود.

حروف محوری در هنرپس از انقلاب

شاید نمود خط و خوشنویسی فارسی می‌توانست با سبک متفاوت خود اندیشه و جهان بینی ایرانیان را به‌گونه‌ای امروزی و مدرن شده در آثار تجسمی بیان کند (عبدی و گودرزی: ۱۳۷۸: ۲۳). پس از انقلاب این بار هویتی به دلیل اهمیت یافتن ابعاد مذهبی بیش از پیش، مورد تاکید قرار گرفت. خوشنویسی را می‌توان از والاترین هنرهای اسلامی به‌شمار آورد.^{۱۸} به علت گرایش هنر اسلامی به سمت هنری

جدول ۲. نمونه‌هایی از انواع رویکردها به نقاشیخط معاصر (منبع: نگارندگان).

زیرگونه سیاه مشق محور،	حفظ ساختار حروف		تحول ساختار حروف	
زیرگونه قطعه محور،	تنها در رویکرد تحول ساختار مطرح می‌شود		تنها در رویکرد تحول ساختار مطرح می‌شود	
زیرگونه انتزاع حروف	تنها در رویکرد تحول ساختار مطرح می‌شود		تنها در رویکرد تحول ساختار مطرح می‌شود	

شده در حراج تهران و جشنواره تجسمی فجر دارای اطلاعات قابل دسترسی بوده که امکان مطالعه کمی را فراهم می‌کند. هم‌چنین، ابعاد برگزاری آن‌ها جامعیت بیش‌تری ایجاد نموده و جهت مطالعه نمود اهمیت حروف محوری در هنر معاصر امکانات مناسبی در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد.

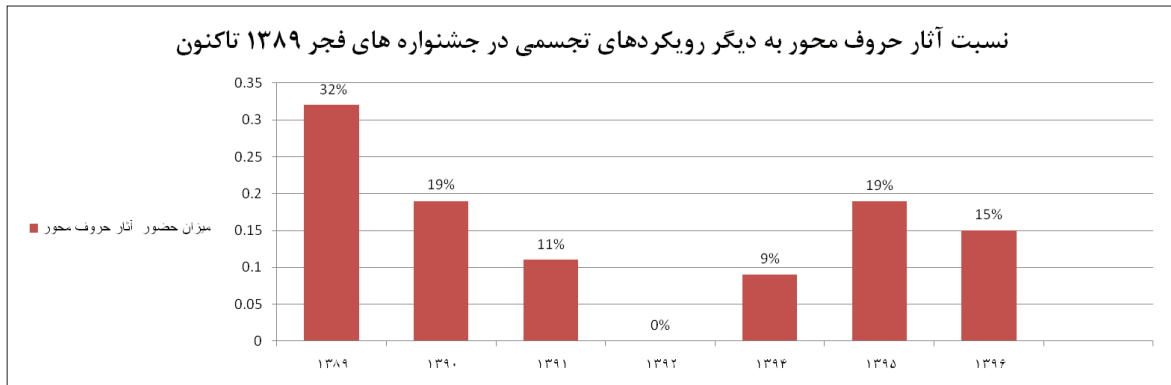
جشنواره بین‌المللی تجسمی فجر

رویدادها و جشنواره‌های هنر، بستری است که می‌توان از طریق آن‌ها جایگاه هنر در جامعه را مشاهده کرد. از سویی دیگر، جشنواره‌ها در نقش اجتماعی خود جریان فرهنگی، اجتماعی جامعه را جهت می‌دهند (زنده‌روح کرمانی، ۱۳۹۲: ۸). جشنواره بین‌المللی هنرهای تجسمی فجر یکی از این موارد است که گستردگی آن، جشنواره را به معیار مناسبی جهت سنجش شرایط هنر معاصر ایران تبدیل می‌کند (میرهاشمی، ۱۳۸۹: ۱۲).

همانگونه که در بخش روش تحقیق بیان شد، جامعه آماری در مطالعه کمی نمونه‌ها بر اساس این تعریف کلی از حروف محور در هنر معاصر ایران بوده است که: «منظور از آثار حروف محور نمونه‌هایی هستند که در آن‌ها خط و یا خوشنویسی و یا الهام از حرکات و شکل آن‌ها در ساختاری تجسمی مورد استفاده بوده است. در این تشخیص تکنیک و سبک هنرمند در نظر گرفته نمی‌شود». در برخی دوره‌ها شاهد برگزاری جشنواره در بخش‌های مختلفی چون مجسمه‌سازی، نقاشیخط، سفال و سرامیک و ... هستیم و در برخی دوره‌ها، رویکردها حذف شده‌اند. به گونه‌ای که در سه دوره اخیر برگزاری جشنواره فجر، شاهد تلاش برای تناسب بیش‌تر با شرایط معاصر هستیم. به‌صورتی که رشته‌ها و رویکردهای هنری از آن حذف شده و رویکرد کلی بین رشته‌ای مد نظر قرار گرفته است.^{۲۰} بدین ترتیب، در هر دوره بررسی شده، کلیه رویکردهای تجسمی هر دوره از جشنواره به استثنای گرافیک مدنظر بوده که شرح آن پیش‌تر ارائه شد.

در این پژوهش به بررسی آماری آثار حروف محور راه‌یافته به بخش مسابقه جشنواره، نسبت به کل آثار تصویری در حوزه‌های مجسمه‌سازی، نقاشی، نقاشیخط، سفال و سرامیک پرداخته خواهد شد. با توجه به تلاش برای جمع‌آوری متاخرترین رویکرد به هنرهای حروف محور، آثار فجر از سال ۸۹ - ۹۶، مورد بررسی قرار گرفته‌اند.^{۲۱} نسبت آثار حروف محور به دیگر رویکردهای هنری در بخش تصویری^{۲۲} در جشنواره‌های سوم تا

انتزاعی، به دلیل مخالفت اسلام با امر تجسد و ظهور امر مطلق به صورت انسانی (Lamm, 1936: 33)، هنر خوشنویسی قابلیت فراوانی در اظهار خود در قالب هنر انتزاعی دارد؛ و با توجه به قدسی بودن و قرابت آن با اعمال مذهبی و مبانی دینی، این هنر به بخش مهمی از فرهنگ ما تبدیل شده است. به این ترتیب، خط و خوشنویسی می‌تواند به عنوان عامل مهمی در انتقال مفهوم اسلامی در هنر تجسمی ایران، بار هویت ایرانی - اسلامی را بردوش کشد. همین ویژگی را می‌توان عامل حمایت‌هایی با رویکردی اغلب مذهبی در ارتباط با نقاشیخط و حروف محوری به عنوان انشعابی از سقاخانه، پس از انقلاب دانست. از نمونه‌های نشان دهنده اهمیت حروف محوری در هنر معاصر ایران می‌توان به برگزاری نمایشگاه‌ها و جشنواره‌هایی در این زمینه اشاره کرد.^{۱۹} نمونه‌های نمود اهمیت جریان حروف محوری در هنر معاصر ایران اغلب در ابعاد وسیع برگزار نشده‌اند؛ تا بتوان نتایج قابل تعمیمی از آن‌ها استخراج کرد و یا اطلاعات آن‌ها به‌لحاظ کمی و ارائه ارزیابی‌هایی قابل دست‌یابی نیست. بدین جهت، دو نمونه از مهم‌ترین رویدادهای هنری کشور در حوزه اقتصاد هنر و نیز حوزه رسمی برگزیده شده‌اند. آثار شرکت داده

نمودار ۱. نسبت آثار حروف محور به دیگر رویکردهای تجسمی در جشنواره فجر از سال ۸۹ تاکنون (نمودار میله‌ای به تفکیک سال) (منبع: نگارندگان).

مناسب اجتماعی و فرهنگی و از جمله اقتصادی ضعیف است. در اقتصاد هنر معاصر ایران نیز می‌توان برخی عوامل اقتصادی از جمله گالری‌ها و در سال‌های اخیر پدیده حراج تهران را از عوامل تاثیرگذار دانست. حراج بزرگ تهران به‌عنوان یکی از نخستین اقدامات جدی و کلان اقتصادی در زمینه هنر تجسمی کشور تاکنون هشت دوره خود را طی کرده است. در این پژوهش، میزان استقبال از آثار با رویکرد حروف محور در حراج تهران بررسی شده، تا بتوان اطلاعات کمی آن را با رویکرد رسمی و غیر تجاری جشنواره فجر مقایسه کرد.^{۲۳} اطلاعات کمی در این زمینه از مورد اول، یعنی خرداد ۹۱ تا دی ۹۶ مورد بررسی قرار گرفته است (نمودار ۳).

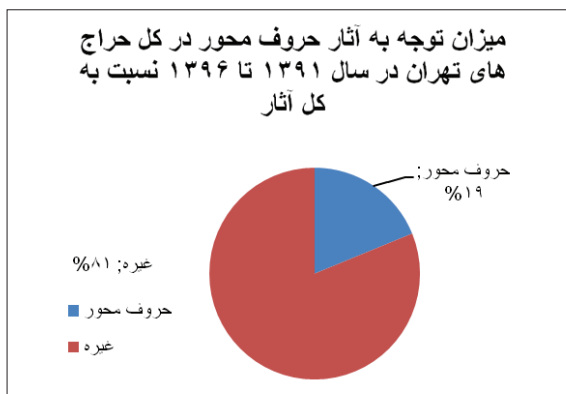
عدم مشابهت در سال‌های مورد بررسی جشنواره فجر و حراج تهران، امکان مقایسه نمودارهای پای این دو رویداد را در مورد هنرهای حروف محور منتفی می‌کند. اما در بررسی کلی، می‌توان دریافت که میانگین اقبال به آثار حروف محور در جشنواره فجر در مجموع قابل مقایسه و هم طراز با برآورد آن در حراج تهران است.

دهم تغییرات زیر را نشان می‌دهد (نمودار ۱). رویکردهای متفاوت و تغییر مدام سیاست‌های تجسمی فجر، سبب شده است تا شاهد فراز و فرودهای متعددی در روند توجه به آثار حروف محور در این جشنواره باشیم. اما در هر دوره، می‌توان به نسبی حضور آثار حروف محور را تشخیص داد. به‌گونه‌ای که به نسبت کل آثار فجر در حوزه تجسمی مورد نظر می‌توان نسبت زیر را برای آثار حروف محور در نظر گرفت (نمودار ۲).

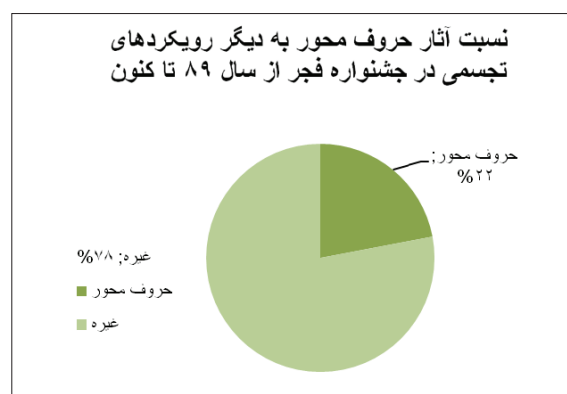
در مقایسه با جشنواره فجر به عنوان مصداقی رسمی در ارزیابی توجه به حروف محوری در هنر معاصر ایران، لازم است عامل تعیین کننده اقتصاد هنر را نیز از طریق مطالعه حراج تهران در ادامه مورد ارزیابی قرار دهیم.

حراج بزرگ تهران

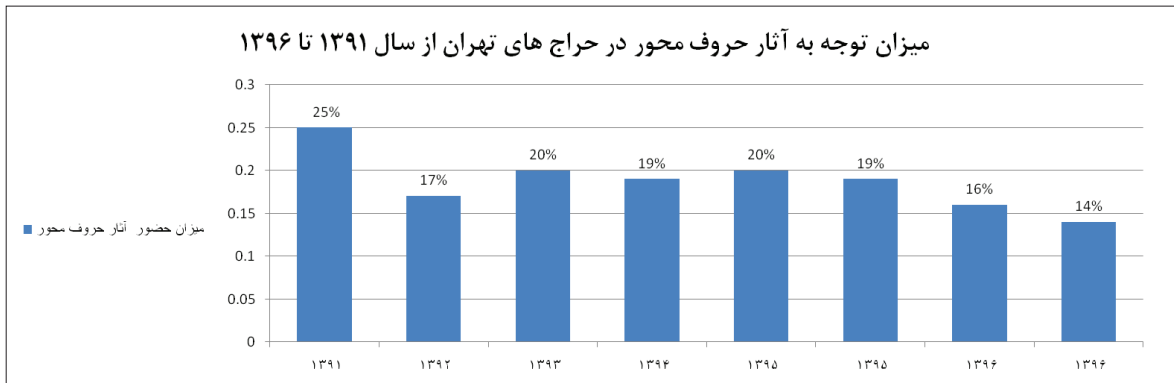
در طول تاریخ هنر، اقتصاد، همواره، یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین کننده رونق رویکردهای هنری بوده است. احتمال به وجود آمدن جریان‌های قوی هنری، بدون وجود بسترهای

نمودار ۳. میزان توجه به آثار حروف محور در کل حراج‌های تهران از ابتدا تا سال ۱۳۹۶، نسبت به کل آثار (منبع: نگارندگان).

نمودار ۲. نسبت آثار حروف محور به دیگر رویکردهای تجسمی در جشنواره فجر از سال ۸۹ تاکنون (نمودار پای در مقایسه با کل آثار) (منبع: نگارندگان).

نمودار ۴. میزان توجه به آثار حروف محور در حراج های تهران از سال ۱۳۹۱ تا سال ۱۳۹۶، به صورت مقایسه‌ای (منبع: نگارندگان).

سیاست‌های فرهنگی - مذهبی پس از انقلاب اسلامی باشد. در کنار اهمیت برگزاری مسابقات و جشنواره‌هایی با محوریت حروف و خوشنویسی، حضور قابل توجه آثار حروف محور در جشنواره فجر و نیز موفقیت فروش آثار حروف محور در حراج تهران در اقبال بیش تر هنرمندان به این گرایش هنری بی تاثیر نبوده است. در تبیین نتایج حاصل از بررسی‌های آماری، باید گفت که در حراج تهران به میزان یک‌دست‌تر و با سیاست‌گذاری مشخص تری به آثار حروف محور توجه شده است. این امر، نشان دهنده اقبال ثابت چنین رویکرد هنری در جریان هنرهای معاصر ایران و در بازار هنر است. حضور نوزده درصدی این آثار در برآیند کلیه حراج‌های برگزار شده تاکنون و فروش قابل قبول و فراتر از قیمت پایه نشان دهنده اهمیت این رویکرد در بخش اقتصادی است. در مقایسه، توجه به رویکرد حرفی در نمونه آثار جشنواره فجر و حراج تهران، در سال‌های مشابه برگزاری آن‌ها، می‌توان نمودار زیر را ترسیم نمود که به صورت مشخص تری بیان‌کننده نتیجه بررسی‌های آماری است (نمودار ۵).

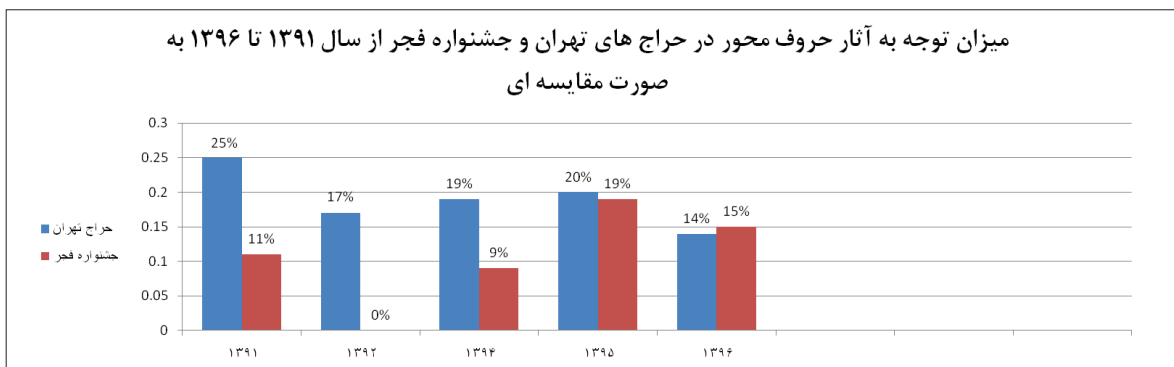
به نظر می‌رسد در سال‌های اخیر، توجه و اقبال به نقاشی‌خط

میزان توجه به آثار حروف محور در حراج تهران از سال ۱۳۹۱-۱۳۹۶، به صورت مقایسه‌ای در نمودار زیر ارائه شده است (نمودار ۴).

فروش تیپ‌های مشخصی از آثار و مورد توجه بازارهای خرید، می‌تواند بر سلیقه بسیاری از هنرمندان تاثیر بگذارد که به دنبال موفقیت‌های اقتصادی هستند. رونق قابل توجه رویکردهای حروف محور در حراج تهران نیز می‌تواند در تعیین رویکرد و علاقه به این آثار در سطح جامعه نیز موثر باشد. در حالی که این رونق خود می‌تواند از تاییدات رسمی سیاست‌گذاری‌های کلان فرهنگی نیز ناشی شده باشد.

نتیجه‌گیری

در هنر پس از انقلاب در ایران و پس از تجربه نقاشی سقاخانه و هنر انقلابی، شاهد شکل‌گیری رویکردی در هنرهای تجسمی بودیم که کاربرد حروف و خوشنویسی در آن وجه مشترک بود. اهمیت هویتی خط و خوشنویسی در فرهنگ ایرانی-اسلامی و بروز آن در هنرهای حروف محور به‌عنوان انشعابی از جنبش هویت‌گرای سقاخانه، می‌توانست تا حد زیادی پاسخ‌گوی

نمودار ۵. میزان توجه به آثار حروف محور در حراج‌های تهران و جشنواره فجر از سال ۱۳۹۱-۱۳۹۶، به صورت مقایسه‌ای (منبع: نگارندگان).

وجود گرایش‌های مشابه در کاربرد حروف، به‌عنوان عنصر بیانی در هنر تجسمی معاصر غرب نیز در به‌وجود آمدن این شاخه از هنر سقاخانه‌ای بی‌تاثیر نبوده است. اما پس از انقلاب و پس از رصد جریانات فرهنگی، که از طریق برگزاری مسابقات و نمایشگاه در پی تاکید و تقویت کاربرد حروف در هنر سال‌های اخیر کشور بودند، به یافته‌های کمی حاصل از مطالعه جشنواره فجر و حراج تهران استناد شد؛ تا نشان داده شود که این رویکرد تجسمی، به‌عنوان روشی پذیرفته شده و مورد توجه در رویدادهای مهم هنری کشور، نمودی قابل اندازه‌گیری دارد. با توجه به یافته‌های کمی حاصل از مطالعه جشنواره تجسمی فجر و حراج تهران می‌توان پرسش پژوهش را بدین ترتیب پاسخ گفت که: جشنواره تجسمی فجر و حراج تهران، دو نمونه از نمودهای قابل استناد و اندازه‌گیری نشان‌دهنده اهمیت حروف‌محوری در هنر تجسمی معاصر ایران هستند.

و یا همان جریان حروف محور در هنر ایران، در رویدادهای جشنواره تجسمی فجر و حراج تهران به موازات هم و به‌صورت نسبتاً برابر پیش رفته است. اما اقبال اصلی به آثار حروف محور حراج تهران اختصاص داشته است. هدف از مطالعات پژوهش ضمن بررسی و شناخت بهتر جریان کاربرد حروف و خوشنویسی در هنر معاصر ایران، بررسی عملکرد کمی و کیفی حضور آثار نقاشی‌خط در تحولات هنر یک دهه اخیر ایران از خلال دو نهاد جشنواره فجر، حراج تهران و مطالعه‌ای بر نمود اهمیت این رویکرد بوده است. مشخص شد که تقویت این رویکرد پس از انقلاب، می‌تواند به مبانی حفظ هویت ایرانی-اسلامی در هنر معاصر ایران، با توجه به اهمیت خط و خوشنویسی در هنر اسلامی ارتباط داشته باشد. در دوران معاصر، این رویکرد هویتی نخستین بار، در هنر سقاخانه‌ای و پیش از انقلاب، جهت تاکید بر هویت فرهنگی ایرانی رخ داد.

پی‌نوشت

۱. در تمام دوران اسلامی، نگارش متن قرآن کریم، نوعی عبادت به‌شمار می‌آمد. به همین دلیل، اندک اندک هنر خوشنویسی و خطاطی به‌طور عام به‌صورت گران قدرترین و والاترین قالب هنری جهان اسلام درآمد (خلیلی، ۱۳۷۹: ۲۳).
۲. در اواسط دوره قاجار با رواج صنعت چاپ، نسخه برداری کتب خطی - که کاربرد اصلی و زمینه‌ساز بیش‌ترین تحولات خوشنویسی بود - از رونق افتاد. نک. (صحراگرد، ۱۳۸۶: ۷۵-۸۶).
۳. خط نقاشی یا خطاشی شیوه‌ای است که با تاثیر از خوشنویسی و با استفاده از برخی عناصر نقاشی، خصوصاً رنگ، سعی دارد تا در فضای خوشنویسی تحولی ایجاد نماید. نک. (فضائلی، ۱۳۹۱).
۴. با توجه به کاربرد متفاوت خط و خوشنویسی در گرافیک و کارکرد مشخص آن، نمی‌توان این حوزه را در کنار رویکردهای صرفاً، تجسمی چون مجسمه‌سازی و یا نقاشی مورد مطالعه قرار داد. ضمن آن‌که مطالعات حاضر، امکان تفکیک و مرزبندی کاملی میان تایپوگرافی در گرافیک و حروف محوری در هنرهای تجسمی ارائه نمی‌دهد.
۵. از پیش از پیدایش رویکرد سقاخانه در هنر معاصر ایران، شاهد تاثیرپذیری هنرمندان از تحولات هنری غرب هستیم. این تاثیرگذاری‌ها، اهمیت مطالعه رویکردهای مشابه حروف محور غربی را جهت دریافت زمینه‌های موثر بر شکل‌گیری این جریان در هنر معاصر ایران را مشخص می‌گرداند.

6. Lettrism.

8. Isidore Isou (1925-2007).

9. Visual poetry.

10. yvind fallström (1930-2001).

11. Cy Twombly (1928-2011).

12. postalart.

13. Ray Johnson (1927-1995).

۱۴. کتیبه‌نویسی به نوشته‌هایی گفته می‌شود که اغلب بر سردر ورودی ابنیه به‌خصوص مساجد کار گذاشته می‌شد. مضامین اغلب مذهبی این کتیبه‌ها اکثراً با استفاده از خط ماهرترین خوش‌نویسان عصر بهره می‌برد.

۱۵. از جمله خطوط تزئینی که به شکل حیوانات برمی‌گردد، می‌توان به مثنی یا توامان و برگردان یا آینه‌ای اشاره نمود. نک. (هراتی، ۱۳۶۷).

۱۶. خط توامان از جمله خطوطی است که می‌تواند به شکل مرغ بسم‌الله ترسیم شود.

۱۷. در خط طغری حروف از قوانین خود پیروی نمی‌کنند و در جهت حفظ فرم تثبیت شده برای طغری در شکل ظاهری حروف تغییرات بسیاری به وجود می‌آید. نک. (فضائلی، ۱۳۹۱: ۱۵۲).

۱۸. تیتوس بورکهارت (Titus Burchardt)، فیلسوف و هنرشناس سنت‌گرا در مورد خوشنویسی اسلامی، به این نتیجه رسیده است: شریف‌ترین هنر بصری در جهان اسلام، خوشنویسی است و هیچ هنری در پرورش ذوق هنری مسلمانان به اندازه خوشنویسی موثر نبوده است (بورکهارت، ۱۳۸۱: ۱۵۱).

۱۹. برخی از این نمونه‌ها:
۲۰. «جشنواره سراسری نقاشیخط (آیات)» (۱۳۹۶) در موزه هنرهای معاصر، «جشنواره ملی نقاشیخط و حروف نگاری رضوی» (۱۳۹۵)، «جشنواره ملی نقاشیخط آیات یزد» (۱۳۹۷)، «جشنواره ملی دانشجویی خط و نقاشیخط روح‌الله» (۱۳۹۶)، «نمایشگاه آثار نقاشیخط قرآنی» (۱۳۹۶)، «نمایشگاه‌های سالانه حروف نگاری اسماء الحسنی» (۱۳۷۶-۱۳۹۸) و...
۲۱. این اطلاعات از کتاب‌های طوبای زرین (کاتالوگ جشنواره) سال‌های ۹۴-۹۵ و ۹۶ از مجتبی آقایی (۱۳۹۶-۱۳۹۴ و ۱۳۹۵)، کتاب‌های آثار منتخب جشنواره تجسمی فجر ۹۱ و ۹۲ از زنده‌روح کرمانی (۱۳۹۱ و ۱۳۹۲) و سومین جشنواره تجسمی سال ۸۹ از میرهاشمی (۱۳۸۹) کسب شده است.
۲۲. با توجه به عدم انتشار آثار جشنواره هفتم و نیز روند متفاوت آن نسبت به جشنواره‌های دیگر - که به صورت غیر رقابتی برگزار شد - بررسی آثار جشنواره هفتم در این تحقیق لحاظ نشده است. هم چنین، قابل اشاره است که در سال ۸۹، رویکرد حروف محور در هنر معاصر ایران، جریانی شناخته شده، محسوب می‌شد.
۲۳. به استثنای کاریکاتور، گرافیک و عکس و زیرمجموعه‌های رویکردهای نوین و نقاشیخط.
۲۴. در ارائه اطلاعات این بخش علاوه بر سایت رسمی حراج تهران، کاتالوگ‌های حراج تهیه شده توسط میترا هویت طلب در سال‌های ۹۱-۹۳ نیز مورد توجه بوده‌اند.

منابع

- آقایی، مجتبی (۱۳۹۴). *طوبای زرین، آثار منتخب هشتمین جشنواره بین‌المللی هنرهای تجسمی فجر*. تهران: موسسه توسعه هنرهای تجسمی.
- آقایی، مجتبی (۱۳۹۵). *طوبای زرین، آثار منتخب نهمین جشنواره بین‌المللی هنرهای تجسمی فجر*. تهران: موسسه توسعه هنرهای تجسمی.
- آقایی، مجتبی (۱۳۹۶). *طوبای زرین، آثار منتخب دهمین جشنواره بین‌المللی هنرهای تجسمی فجر*. تهران: موسسه توسعه هنرهای تجسمی.
- انصاری زاده، صدرالدین (۱۳۹۵). تأثیر هنر بر اقتصاد، سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی، باتومی - کشور گرجستان، موسسه سرآمد همایش کارین.
- افشار مهاجر، کامران (۱۳۸۴). *هنرمند ایرانی و مدرنیسم*. تهران: دانشگاه هنر.
- بورکهارت، تیتوس (۱۳۸۱). *هنر مقدس*، ترجمه جلال ستاری، چ. سوم، تهران: سروش.
- ترکاشوند، نازبانو (۱۳۹۵). نگاهی به اقتصاد شهر تهران به عنوان پایگاه تجارتي کالاهاى هنرهای تجسمی در ایران و خاورمیانه، همایش بین‌المللی اقتصاد شهری، تهران: انجمن علمی اقتصاد شهری ایران.
- تیموری، کاوه (۱۳۹۳). *رازهای خط و نقاشیخط*. تهران: سازمان زیباسازی شهرداری تهران.
- پارماني، لوردانا (۱۳۸۸). *شورشبان هنر قرن بیستم*، ترجمه: مریم چهرگان و سمانه میرعابدی، تهران: نظر.
- پاکباز، رویین (۱۳۷۹). *نقاشی ایران از دیروز تا امروز*. تهران: نارستان.
- خلیلی، ناصر (۱۳۷۹). *تحول و تنوع در خوشنویسی اسلامی*. تهران: کارنگ.
- خلیلی، حسین؛ مصفا، سارا و حسینی نژاد، محمود (۱۳۹۵). مطالعه مکانیزم گالری‌های خصوصی در اقتصاد هنرهای تجسمی ایران، *مطالعات مدیریت و کارآفرینی*، دوره ۲، شماره ۲، ۳۰-۴۱.
- رحیمی، فرشید (۱۳۹۶). هنر انقلابی اسلامی از حسینییه ارشاد تا حراج تهران، *تندیس*، شماره ۳۶۸.
- رضایی، اسماعیل (۱۳۹۷). *از سرگشتگی نقاشیخط تا گویشی بنام خطاشیک*. تهران: سپهراب.
- زنده‌روح کرمانی، مسعود (۱۳۹۱). *آثار منتخب چهارمین جشنواره بین‌المللی تجسمی فجر*. تهران: موسسه توسعه هنرهای تجسمی.
- زنده‌روح کرمانی، مسعود (۱۳۹۲). *آثار منتخب ششمین جشنواره بین‌المللی تجسمی فجر*. تهران: موسسه توسعه هنرهای تجسمی.
- صحراگرد، مهدی (۱۳۸۶). ناصرالدین شاه و خوشنویسی، *گلستان هنر*، شماره ۸، ۷۵-۸۶.
- فضائی، حبیب‌الله (۱۳۹۱). *اطلس خط*. تهران: سروش.
- عبدی، عباس و گودرزی، محسن (۱۳۷۸). *تحولات فرهنگی در ایران*. تهران: روش.
- کشمیرشکن، حمید (۱۳۹۴). *هنر معاصر ایران: ریشه‌ها*. دیدگاه‌های نوین، تهران: نظر.
- گودرزی، مرتضی (۱۳۸۴). *تاریخ نقاشی ایران از آغاز تا عصر حاضر*. تهران: سمت.
- گودرزی، مرتضی (۱۳۸۵). *جستجوی هویت در نقاشی معاصر ایران*. تهران: حوزه هنری.
- مجابی، جواد و میرعمادی، منیژه (۱۳۷۶). *پیشگامان نقاشی معاصر ایران (نسل اول)*. ترجمه محمدکریم امامی، تهران: هنر ایران.
- مجابی، جواد (۱۳۹۵). *نود سال نوآوری در هنر تجسمی ایران*، ۲ جلد، تهران: پیکره.
- میرهاشمی، سیدعباس (۱۳۸۹). *سومین جشنواره بین‌المللی هنرهای تجسمی فجر*. تهران: موسسه توسعه هنرهای تجسمی.
- هراتی، محمد مهدی (۱۳۶۷). *تجلی هنر در کتابت بسم الله*. مشهد: موزه آستان قدس رضوی.
- همتی ترابی، محمود (۱۳۹۰). *نگاهی به نقاشی معاصر ایران*. تهران: عزیزستان.
- هویت طلب، میترا و شاهنده، ایما (۱۳۹۱). *کاتالوگ حراج تهران*. تهران: نظر.
- هویت طلب، میترا (۱۳۹۲). *کاتالوگ حراج تهران*. تهران: نظر.
- هویت طلب، میترا (۱۳۹۳). *کاتالوگ حراج تهران*. تهران: بی‌نا.

■ Abdi, A. & Godarzi, M. (1999). *Cultural Developments in Iran*, Tehran: Ravesh (Text in Persian).

- Afsharmohajer, K. (2005). *Iranian Artist and Modernism*, Tehran: Art University (Text in Persian).
- Aghai, M. (2015). *Selected Works of the 8th Fajr International Visual Arts Festival*, Tehran: Visual Arts Development Institute (Text in Persian).
- Aghai, M. (2016). *Selected Works of the 9th Fajr International Visual Arts Festival*, Tehran: Visual Arts Development Institute (Text in Persian).
- Aghai, M. (2017). *Selected Works of the 10th Fajr International Visual Arts Festival*, Tehran: Visual Arts Development Institute (Text in Persian).
- Ansarizade, S. (2015). The impact of Art on Economics, *Third International Conference on Advanced Research in Management, Economics and Humanities, Batumi-Georgia* (Text in Persian).
- Burckhardt, T. (2002). *Sacred Art in East and West*, Translated by Jalal Satatri, (3rd ed.), Tehran: Soroush (Text in Persian).
- Fazaeli, H. (2012). *Calligraphy Book*, Tehran: Soroush (Text in Persian).
- Godarzi, M. (2005). *The History of Iranian Painting from the Beginning to the Present*, Tehran: Samt (Text in Persian).
- Godarzi, M. (2006). *Searching Identity in Contemporary Iranian Painting*, Tehran: Hozeh Honari (Text in Persian).
- Harati, M. M. (1988). *Manifestation of art in book of Bismillah*, Mashhad: Astan Quds Razavi Museum (Text in Persian).
- Hemati Torabi, M. (2011). *A Look at Contemporary Iranian Painting*, Tehran: Azizestan (Text in Persian).
- Hoviat Talab, M. & Shahande, I. (2012). Tehran Auction Catalog, Tehran: Nazar (Text in Persian).
- Hoviat Talab, M. Shahande, I. (2013). Tehran Auction Catalog, Tehran: Nazar (Text in Persian).
- Hoviat Talab, M. Shahande, I. (2014). Tehran Auction Catalog, Tehran: no name (Text in Persian).
- Keshmirshakan, H. (2015). *Iran Contemporary Art, Roots, New Perspectives*, Tehran: Nazar (Text in Persian).
- Khalili, H., Mosafa, S. and Hoseininejad, M. (2016). Study of the mechanism of private galleries in Iranian visual arts, *Studies of Management and Entrepreneurship*, 2(2), 30-41 (Text in Persian).
- Khalili, N. (2000). *Transformation and Diversity in Islamic Calligraphy*, Tehran: Karang (Text in Persian).
- Lamm, C. J. (1936). *Fatimid Woodwork, Its Style and Chronology*, Institut d'Egypt, Bulletin
- Mirhashemi, A. (2010). *Third Fajr International Visual Arts Festival*, Tehran: Visual Arts Development Institute (Text in Persian).
- Mojabi, J. and Miremadi, M. (1997). *The Pioneers of Contemporary Iranian Painting (First Generation)*, Ttranslated by Mohammad Karim Emami, Tehran: Honare Iran (Text in Persian).
- Mojabi, J. (2016). *90 Years Innovation in Iranian Visual Art*, Tehran: Peykareh (Text in Persian).
- Pakbaz, R. (2000). *Iranian Painting from Ancient Times to Today*, Tehran: Narestan (Text in Persian).
- Parmesani, L. (2009). *Art of the Twentieth Century: Movements, Theories, Schools and Tendencies 1900 - 2000*, Translated by Maryam Chehregan & Samane Mirabedi, Tehran: Nazar (Text in Persian).
- Rahimi, F. (2017). Islamic Revolutionary Art from Hosseiniyeh Ershad to Tehran Auction, *Tandis*, 368 (Text in Persian).
- Rezai, E. (2018). *From the Perplexity of the Painting-Calligraphy to the Dialect Called Khatashiak*, Tehran: Sohrab (Text in Persian).
- Sahragard, M. (2007). Nasser al-Din Shah and Calligraphy, *Golestan-e Honar*, 8, 75-86 (Text in Persian).
- Teymuri, K. (2014). *Calligraphy and Painting-calligraphy Secrets*, Tehran: Tehran Beautician Organization (Text in Persian).
- Torkshvand, N. (2016). A look at The Economy of Tehran as the Bazaar of Visual Arts Goods in Iran and the Middle East, *International Conference on Urban Economics*, Tehran: Tehran Beautification Organization (Text in Persian).
- UB Libraries Digital Collections)2013 (. *University at Buffalo*, The State University of New York. Retrieved 11 April , New York.
- Zenderooh Kermani, M. (2012). *Selected Works of the 4th Fajr International Visual Arts Festival*, Tehran: Visual Arts Development Institute (Text in Persian).
- Zenderooh Kermani, M. (2013). *Selected Works of the 6th Fajr International Visual Arts Festival*, Tehran: Visual Arts Development Institute (Text in Persian).

URLs:

- URL1: www.arthibition.net/fa/product/show/3090/
- URL2: [www.shiaarts.ir/gallery/%D9%85%D8%F\(96/12/3\)](http://www.shiaarts.ir/gallery/%D9%85%D8%F(96/12/3)).
- URL3: [www.instagram.com/modern_persian_calligraphy\(97/1/29\)](https://www.instagram.com/modern_persian_calligraphy(97/1/29)).
- URL4: [www.tehranauction.com/en\(97/3/15\)](http://www.tehranauction.com/en(97/3/15)).
- URL5: [www.honaronline.ir/%D8%A8\(97/4/18\)](http://www.honaronline.ir/%D8%A8(97/4/18)).

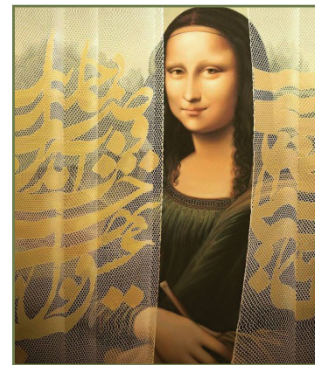
A Study of the Importance of Letterism in Contemporary Iranian Art (Case Study of Fajr Visual Arts Festival and Tehran Auction)

Abstract

There are many reasons to prove the importance of painting-calligraphy in Iran contemporary art, especially after the Islamic Revolution. Modernism was associated with the emergence of some kind of painting subset of the Saghha Khaneh Movement in the Pahlavi Era which was named painting-calligraphy or Letterism. This art stream has not yet been analyzed except in some cases superficially. So, the purpose of this research is to analyze the centrality of letters in some contemporary artworks in Iran, using the many examples available in this field and comparing the presence of this current in Iran in parallel to similar works in Western Art.

By studying this art stream, through examples such as the Fajr Festival as an official event and Tehran's auction as a business event in Iran contemporary art, we can get enough information to study this approach in Iranian art. Achieving these goals provide a deeper understanding of contemporary Iranian art developments. Strengthening this approach after the revolution can be linked to the foundations of preservation of Iranian-Islamic Identity due to the Importance of calligraphy in Islamic Culture. The purpose of research studies was to Understanding Current Contemporary Iranian Letterism, quantitative and qualitative performance review of its presence in the developments of a recent decade of Iranian art in order to answer this question: "What examples can be seen as the reasons for the importance of letters and calligraphy in contemporary Iranian art?"

Historical studies of contemporary events as qualitative data and extracting quantitative data of Fajr Visual Arts Festival and Tehran Auction, examining similar visual approaches with Western Art, structural classification of Iranian samples and identify existing subtypes were the research strategies to achieve the result. Strengthening this approach after the revolution can be related to the basics of preserving Iranian-Islamic Identities in contemporary Iranian art. In contemporary time, this identity approach find

Keshavarz, G.

Assistant Professor, Department of Art, Pars University, Tehran, Iran, Corresponding Author.

Email: golkeshavarz@gmail.com

Khorasani, K.

Assistant Professor, Department of Graphic, Eqbal Lahoori Institute of Higher Education, Mashhad, Iran.

Email: kazem_khorasani87@yahoo.com

.....
Date Received: 2019/02/16

Date Received: 2019/08/04

.....
1-DOI: 10.22051/pgr.2019.24721.1027

out for the first time in Sagha Khaneh before the Islamic Revolution to emphasize on Iranian Cultural Identity.

The statistical population was based on the quantitative study of Tehran Auction and Fajr Visual Festival according to an overview of the emphasis on letters in contemporary Iranian art that: "Letter-based works are examples of which, lines, or calligraphy, or inspiration for their movements and shapes have been used in a visual structure. The technique and style of the artist are not considered in this diagnosis."

It was found that reinforcement of this post-revolutionary approach could be linked to the foundations of preserving Iranian-Islamic Identity in contemporary Iranian Art, according to the importance of writing and calligraphy in Islamic Art. In the contemporary era, this identity approach first came to be in the art of pre-revolutionary Sagha Khaneh Art, to emphasize Iranian Cultural Identity. Similar trends in the use of letters as an expressive element in contemporary Western Visual Art have also been influential in the creation of this branch of Sagha Khaneh Art. But after the revolution and after observing the cultural currents that sought to emphasize and strengthen the use of letters in the art of recent years in the country by holding competitions and exhibitions, quantitative findings from the study of the Fajr Festival and Tehran Auction were cited to show that this visual approach is measurable as an accepted and considered method in major art events of the country. According to quantitative findings from the study of the Fajr Visual Festival and Tehran Auction, the research question can be answered as follows: "The Fajr Visual Festival and Tehran Auction are two examples of measurable features that indicate the importance of lettering in contemporary Iranian Visual Art".

Combining qualitative and quantitative research methodology, observation and collection of library information led to the final analysis of the research. Quantitative studies are showing that attention to the letterism in contemporary Iranian Art in Fajr Visual Arts Festival and Tehran Auction is almost equal but the impact of the business approach on this artistic trend is even more.

Keywords: Letterism, Contemporary Iranian Art, Painting, Fajr Festival, Tehran Auction.